

Eski Türk Devlet Felsefesinin Kozmolojik ve Mitolojik Temelleri Üzerine Bir Değerlendirme

*An Assessment on Cosmological and Mythological Foundations of Ancient State
Philosophy of The Turks*

Kürşat KOÇAK* – Çağrı BAKIR**

Öz

Çok köklü ve eski bir kültüre sahip olan Türklerin çok eski bir devlet geleneği bulunmaktadır. Maddi kültür açısından çok değerli bir Türk devlet felsefesi geleneği geliştirilirken, düşünsel derinlik olarak insanı hayran bırakacak derecede bir arka plan asırlar boyunca oluşturulmuştur. İşte bu düşünsel arka planı oluşturan faktörlerin başında kozmolojik ve mitolojik kökleri gelmektedir. Bu mitolojik ve kozmolojik kökler hiç şüphesiz Türk devlet felsefesine önemli bir derecede derinlik kazandırmış ve evrensel boyutta değerlendirilebilecek bir devlet anlayışının temellerini oluşturmuştur. Türklerin zengin inanç ve mitlerden oluşan düşünsel dünyaları asırlar boyunca sürdürülecek olan cihan devlet anlayışına kaynaklık etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Mitolojisi, Türk Kozmolojisi, Devlet Felsefesi.

Abstract

Turks, thanks to their rooted and ancient culture, have, accordingly, a very old state tradition. Turks could create a background and basis as an intellectual deepness, which enchanted one, while they, since time immemorial, developed a very valuable Turkish state tradition with regard to material culture. So, there came firstly cosmological and mythological roots as factors that formed this intellectual background. These cosmological and mythological roots, undoubtedly, gave an

---

* Doç. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Tarih Bölümü:
kursatkocak@nevsehir.edu.tr

** Doktora öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Tarih Bölümü:
hacettepefilozofu@hotmail.com

important deepness to Turkish state philosophy and constituted foundations of a state conception to be judged universally. Intellectual worlds of Turks, which were composed of rich belief and myths, formed the foundation of a universal idea of state, which had continued for centuries.

Key Words: Turkish Mythology, Turkish Cosmology, Turkish State Philosophy.

Giriş

Bozkır coğrafyasında hâkimiyet kuran ve güçlü bir yapıya sahip olan Türkler devlet kurarken ve bu devleti yaşatırken milli gelenekler ve töreler üzerine inşa etmişlerdir. Bu milli geleneklerin kozmolojik ve mitolojik kökenleri çok eski çağlarda ortaya çıkmış ve devlet felsefesini gelenekler ve töre olarak şekillendirmiştir. Özellikle milli geleneklerin en ağırlıklı olarak kendini hissettirdiği alanlardan bir tanesi ise devlet idaresi ve yönetimi alanındaki uygulamalar olmuştur. Milli Türk geleneklerin devletin kuruluşu, hükümdarın tahta çıkışı, devleti yönetmesi, halkın hükümdarı kabul edip onu tanıması, halkıyla içe olması, hükümdarın uhrevi konulardaki yeri ve en son ölümünde dahi etkileri görülmektedir.

Türk devlet teşkilatını Oğuz kağan tasarlayıp ona ruhunu vermiştir. Oğuzun kurmuş olduğu devlet yapısı genel olarak pek çok Türk devletlerinde ve ekseriyet olarak Türk boylarında uygulanmıştır. Bu sistemin özü Bozok sağ kolu ve Üçok sol kolu uygulamasıdır. Bu sisteme ikili sistem adı da genellikle verilmektedir. İkili sistemi geliştiren ise Oğuz Kağanın yerine tahta oturan oğlu Gün Hanın ünlü veziri İrkıl hoca Türk ikili sistemi tespit etmiştir. İrkıl hoca teşkil etmiştir. Oğuz destanında ikili düzen Üç-Ok ve Boz-Ok diye ayrılmıştır. Bu ikili yapının altında yirmi dört boy beyleri, komutanlar ve alt düzey rütbeli görevliler yer almıştır. Gün Hanla veziri İrkıl Hoca'nın başında bulunduğu orun sıralaması ise şu şekildedir. 1-Kayı ve Bayat, 2-Alka –Evli ve Kara-Evli, 3- Yazır, 4-Dodurga, 5-Avşar ve Kızık, 6-Bekder ve Karkın, 7-Bayıdır ve Çepni, 8-Çavuldur ve Çepni, 9-Salur ve İmur, 10- Alayuntlu ve Ürker, 11-İğdir

ve Bögdüz, 12- Ava ve Kınık ¹ boylarıdır. Oğuz kağanın her oğlundan dört oğlu türemiştir. Türkler bu sistemi milli gelenek halinde binlerce yıl uygulamışlardır. Günümüzde devlet geleneği ve protokol olarak adlandırılan bu sisteme Oğuz kağan veya devrin yöneticileri neden gerek duymuştur. Bu sistem neden bir dönem kullanıldıktan sonra vazgeçilmemiş ve binlerce yıl Türk devletleri ve devlet haline gelememiş Türk boylarınca kullanılmıştır.

Türklerde devleti yönetecek muhtemel kadroların eğitilmesi ve tecrübe kazandırılması gerekiyordu. Ancak bunu yaşadıkları hayat biçiminde uzun yıllar içinde teorik örgün eğitim vererek yapmaları mümkün değildi, bu eğitimi pratikte bizzat yaşayarak vermeleri gerekiyordu. Bunun içinde de taht üstünde hakkı olan hanedan üyeleri çeşitli pratik eğitimlerden geçerek askeri ve idari rütbelere (Tiğın ve Şad rütbesi gibi) alırdı. Ülkenin çeşit bölgelerinde yönetici olurlardı.² Hanedan üyeleri için Hun devletinde Tan hu unvanının almadan önce “dört köşe veya boynuz” ile “altı köşe veya boynuz” adlarıyla anılan yüksek memuriyetler geliyordu. Bunlardan dört köşe dünyanın dört yönü, altı köşe’de altı talî yönü esas alınarak oluşturuluyordu. “Dört köşe” ve “Altı köşe” memuriyetler de kendi içlerinde sağ ve sol olmak üzere iki kısma ayrılıyordu.³

¹ Zeki Velidî Togan, **Oğuz Destanı**, İstanbul, 1972, s.52; Abdülkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler I, II**, TTK Yayınları, Ankara, 1998, s.243.

² **Han Hanedanlığı Tarihi (Hsiung- Nu (Hun) Monografisi)**, Terc: Ayşe Onat, Sema Orsoy, Konuralp Ercilasun, TTK Yayınları, Ankara, 2004, s.1. Eski Türklerde erken yaşlarda silah kullanma ve ata binme eğitimi mükemmel tarzda verilir. Bozkır coğrafyasında ayakta kalmak için bu eğitime mecburdur. Mete han askerlerine çok iyi bir tümen eğitimi vermiş hatta ıslık çalan oku icat etmiştir. Askerlik mesleğinde onlu sistem tabir edilen ve günümüzde dahi kullanılan sistemi icat etmiştir. Bu bilgiler bize Mete hanın ok ve yay silahını iyi kullandığını ve yeni bir yay icat edecek kadar bilgisinin olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde askeri eğitim ve yönetim bilgisini bize gösterir. Bahaeddin Ögel, **Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi, I, II**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1981, s.212-215; İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, İstanbul, 2000, s.241.

³ Bahaeddin Ögel, **Türklerde Devlet Anlayışı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s.6, 343; Salim Koca, **Türk Kültürünün Temelleri II**, Ankara, 2003, s.83; Masao Mori, “**Kuzey Asya’daki Bozkır Devletlerinin Teşkilâtı**”, İst. Ün. Ed. Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi, 9, 1978, s.211; L. N. Gumilev, **Hunlar**, Terc: D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2002, s.229; J. M. DeGroot ve G. A. Asena, **Hunlar ve Türkistan**, Pan Yayınları, İstanbul, 2011, s.82; Doğu Göktürkler (T’u-chüehShang), Batı Göktürkler (T’u-chüehHsia) Ahmet Taşağl, **Gök Türkler II**, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s.84,92. Göktürkler cesur ve yiğit olanlarına Shih-po-lo dedikleri gibi ayrıca Yin- ho-fu da derlerdi. Semiz ve geyik gibi olanlara üç içki kabı (Ta-lo) derlerdi. Ta-lo-pien, içki kabıdır. Şekli geyik boynuzu gibidir. Boynuzun şekline göre daha

Hanedan üyeleri, savaş talimi olan ve milli bir gelenek halini almış olan sürekli avında görev alırlardı. Savaşlara katılırlar ve başarı gösterince de Şad unvanı alıp, tümen komuta ederlerdi. Yüksek rütbelere ulaşan ve tümen komuta eden hanedan üyeleri Sol ve Sağ Bilge beyliğine atanırdı.⁴ Görev alan hanedan mensuplarının yönetimine belirli bölgeler verilirdi. Doğu bölgesinin yöneticisi olan Sol Bilge beyi ise genellikle tahta çıkan hanedan üyesi olurdu. İkili, dördü ve Altılı sistemin bu başarılı eğitim yönü bir milli gelenek halinde Türk devlet yönetiminde binası olmayan fakat pratiği olan eğitim aracı olduğu için tercih edilmiş ve yararlı bir biçimde kullanılmıştır.

Türklerin genetik kodlarına işlenmiş ve her durumda hayatta kalmalarını sağlayan eşi benzeri olmayan bir Türk milli gelenekleri, sistemini görmekteyiz. Bu sistem, batıda binalar ve protokollerde kendini gösteren kurumların Türklerdeki mütevazı karşılığı idi.

1.Eski Türklerde Kozmolojik Sistemin Devlet Anlayışına Etkileri

Türk devlet anlayışının önemli oranda düşünsel temellerini oluşturan Türk kozmolojisine baktığımızda tüm evrenin dikotomik⁵ bir sistemde oluştuğu görülmektedir. Bu sisteme göre Türklerde Tanrı ile ilişkilendirilen “gök” ile kutsal olduğuna inanılan “yer” kusursuz ve birbirini tamamlayan iki temel unsurdur. Evreni tamamlayan bu iki güç aynı zamanda birbirine olan zıt yönleri

---

çok veya daha az saygı –itibar gösterilirdi. Ahmet Taşağıl, **Gök Türkler I**, TTK Yayınları, Ankara, 1995, s.96. İskit, Hun, Göktürk, Oğuz, Bulgar, Hazar, Uygurlarda dördü, altılı, onikili ve yirmidördü idare sistemi kullanılmıştır. M. Fahrettin Kırzioğlu, **“Eski Türklerde ve Oğuz Türkmenlerde İkili-Dördü-Altılı-Onikili-Yirmidördü Düzen”**, Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985, s.341- 355.

⁴Han Hanedanı Tarihi, s.8; Ögel, Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I,II, s.212. Mete Şan yü olmadan önce ilk görevi Sol Bilge Beyi idi. Göktürklerde yine Bilge Kağan olmadan önce ilk görevi Sol Bilge Beyi idi. **Eski T'ang Tarihi (ChiuT'ang-Shu, Çin Kaynaklarında Türkler)**, Terc: İsenbiketoğan, Gülnar Kara, Cahide Baysal, TTK Yayınları, Ankara, 2006, s.289.

⁵ Emel Esin, **Türk Kozmolojisine Giriş**, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2001, s.19; Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2011, s.111.Dikotomik Fransızca kökenli bir kelime olup ikileşik anlamına gelmektedir; http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bb044908604c7.91227777.

ile de bir bütünlük arz etmektedirler. Bu ikili sistemin özellikle Türk devlet felsefesinde önemli yeri olduğunu dile getirebiliriz. Öyle ki daha sonra detaylı olarak değineceğimiz Türk devlet geleneğinde varolan devletin doğu ve batı olarak iki parçaya ayrılması (Hun ve Göktürk devletlerinde görüldüğü gibi), kurulan devletlerin yönetiminin Kağan ve Yabgu'nun arasında paylaşılması gibi birçok yönetsel sistemin bu düalist yaklaşımın tezahürü olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz.⁶

Eski Türklerde gök kavramı karışık bir yapıdadır. Gök ile tanrı kavramlarını bir yönüyle birbirinden ayırmak çok güç olmakla birlikte, diğer yönüyle birbirinin yerini tam olarak karşılamamaktadır. Gök tabiri hem bildiğimiz gök, hem de onu ve bütün evreni yaratan tanrı anlamlarını barındırmaktadır. Daha açık ifadeyle Eski Türklerde göğe tanrı denmesine rağmen göğün tanrı olarak adlandırılması daha çok gökteki tanrı manasındaydı.⁷

Türk kozmolojisinde tanrı sırasıyla göğü, yeri ve ikisi arasındaki insanı yaratmıştır. İnsanın yaratılmasıyla birlikte gök ve yer düalizminin yerini gök, yer ve insan üçlemesinin aldığı görülmektedir.⁸ İnsanın yaratılışı Orhun kitabelerinde şöyle anlatılmaktadır:

“Yukarıda mavi gök ve aşağıda yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insanoğlu yaratılmış. İnsanoğlunun üzerinde atalarım Bumın Kağan ve İstemi Kağan oturmuşlar. Oturduktan sonra Türk milletinin devleti ile töresini idare etmiş ve düzene koyuvermişler.”⁹

İnsanın yaratılış aşamasıyla birlikte artık devlet kavramı ortaya çıkmıştır. Bu noktadan itibaren Türk kozmolojisinde yerin ve göğün arasında ilahi nitelikli ve tüm insanlar üzerinde söz sahibi, evren merkezli bir kurum olarak

⁶Esin, s.19-21; Bahaddin Ögel, **Türk Mitolojisi I**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.299; İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s.243.

⁷ Bahaddin Ögel, **Türk Mitolojisi II**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.187; Ögel, Türk Mitolojisi I, s.304; Çoruhlu, s.20.

⁸ Bahaddin Ögel, **Türklerde Devlet Anlayışı**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016, s.35-36; Ögel, Türk Mitolojisi I, s.304; Ögel, Türk Mitolojisi II, s.191.

⁹ Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2003, s.9; Ögel, Türklerde Devlet Anlayışı, s.36.

devlet düşüncesi yerini alır. Bu evrensel devletin meşruiyeti yaratılıştan kaynaklanmaktadır. Tüm insanların yaratılmasıyla birlikte evrensel devlet anlayışına uygun olarak bütün dünyayı yöneten bir Türk devleti görüşü ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu devleti yöneten hükümdarda tüm insanlığın hükümdarıdır. Bu devlet anlayışının en önemli unsuru ise hiç şüphesiz yönetme hakkını gökten alan hükümdardır. Türk kozmolojisine göre hükümdar makam olarak gökten sonra gelir, yer ve insanların üstünde bulunurdu. Eski Türklerde tüm cihana “acun” ve cihanı elinde tutan hükümdara ise “acuncu” denilmekteydi. Bu acuncunun yegâne görevi insanları filozofça yönetmek ve düzen getirmektir.¹⁰

Hükümdarın yönetme gücünün meşruluğu ilahi temellere dayanmaktaydı. Bu noktada Türk devlet felsefesinde önemli bir kavram olan “kut” anlayışı devreye girmektedir. Bu anlayışa göre hükümdar unvanını gökten alırdı ve gökten kut bulur veya gökten kut alırdı. Böylece hükümdar yönetme hakkının meşruiyet temelini oluştururdu ve bunu da ilahi bir anlayışa dayandırırdu.¹¹

Bu görüşün en somut örneğini Hun ve Göktürk dönemlerinin büyük hükümdarlarının kendilerine aldıkları sıfatlarda görmekteyiz. Hun hükümdarı Mete M.Ö. 176 yılında Çin İmparatoruna yazdığı bir mektubunda kendini “*Gök Tarafından Tahta Çıkarılmış*” sıfatıyla tanıtmaktadır.¹² Mete’nin oğlunun ise “*Gök ile Yer Tarafından yaratılmış, Ay ile Güneş Tarafından Tahta Çıkarılmış Hunların Büyük Hakanı*” unvanını aldığı görülmektedir.¹³ Göktürk hükümdarlarından İşbara Han Çin İmparatoruna yazdığı mektupta kendini “*Tanrı Tarafından Gönderilmiş Büyük Göktürk İmparatorluğunun Bilge Kağanı Şa-po-lu*” olarak tanıtmaktadır.¹⁴

---

¹⁰ Ögel, Türklerde Devlet Anlayışı, s.39-40,56-57. Ögel, Türk Mitolojisi II, s.310; Ögel, Türk Mitolojisi I, s.298,304.

¹¹ Ögel, Türklerde Devlet Anlayışı, s.76-77; İlhami Durmuş, **Türk Kültürüne Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2016, s.152; Kafesoğlu, 2011, s.246.

¹² Han Hanedanı Tarihi, s.13; Bahaddin Ögel, **Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I**, TTKYayınları, Ankara, 2015, s.309;Ögel, Türklerde Devlet Anlayışı, s.67.

¹³ Ögel, Türklerde Devlet Anlayışı, s.67-68.

¹⁴ Osman Turan, **Türk CihânHâkimiyeti Mefkûresi Tarihi I-II**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1994, s.96.

Yukarıda bahsettiğimiz ilahi hak tabii ki insanüstü bir özellik değildir. Çünkü Türk Kozmolojisine göre kağan bir insandır ve dolayısıyla yaratılmış bir varlıktır. Fakat Çin kaynaklarına bakıldığında Türk hükümdarlarının “göğün oğlu” sıfatını kullandıkları kaydedilmektedir. Bu anlayışın Çin Kozmolojisinde varolan Çin imparatorunun göğün oğlu olduğu inancıyla bir bağı olduğu gözlenmektedir. Bahaddin Ögel’e göre bu unvanı Hunlar benimseyerek Çin’den almamış, aksine Çin kaynakları bu unvanı kendilerinininkine benzeterek kaydetmişlerdir.¹⁵

Bu konuyu daha iyi irdelersek, kâinat devleti veya evren imparatorluğu görüşleri Türkler ve Çinlilerde birbirine benzer olduğu görülür.¹⁶Eberhard’a göre M. Ö. 1766-1122 yılları arasında Çin’e hükmeden Shang sülalesi döneminde çok tanrılı olan din sistemi Türklerin tesiriyle Doğu Çin’de yayılmıştır. Daha sonraki hanedan olan Choular ile bu etki yaygın bir inanç olarak Çin’de temellenmiştir.¹⁷Bu etkileşim iki toplumunda kozmoloji anlayışlarında, hükümdarın oturduğu yerin evrenin merkezi olduğu, devletin evrensel olduğu gibi bazı benzerlikler oluşmasına neden olmuştur. Fakat Çinliler ve Türkler dünyanın şekli ve hükümdarın statüsü gibi konularda farklı düşünmekteydiler. Çin inancına göre dünya tepsi şeklindedir. Eski Türkler ise dünyayı dört köşeli formda tasarlamışlardır. Burada Türklerin devlet anlayışlarının kozmolojik görüşleriyle örtüştüğü ve birbirini tamamladığı söylenebilir. Yani evren, yeryüzü ve devlete bakış açıları birbiriyle uyum içerisinde kurgulandığı bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar.¹⁸

Türklerde hükümdarlığın simgesi sayılan hükümdar otağı, hükümdar ordugâhı ve şehri Türk kozmolojisine göre kâinatınmerkezi olarak görülmekteydi. Devletin tüm bileşenleri bu anlayışa göre şekillenmekteydi. Örneğin hükümdar otağı doğu, batı, kuzey, güney olarak dört yöne bakacak şekilde dört veya sekiz köşeli yapıda oluşturulurdu. Böylece bütün yönlerin kesiştiği bir merkez olan hükümdarlığın sınırlarının da tüm evren olduğu düşüncesi somutlaştırılmıştır. Yine bu bakış açısına göre devlet sınırları ve hatta

¹⁵ Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, s.68, 75, 83-84; Kafesoğlu, 2011, s.246.

¹⁶ Esin, s. 20-21.

¹⁷ WolframEberhard, **Çin Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 1995, 27-30, 35.

¹⁸ Esin, s.20-21; Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, s.33, 35.

tüm yeryüzü hükümdarın otağı gibi dört köşelidir. Göktürklerden kalan yazıtlarda özellikle “dört yandaki” tabiri çokça geçmektedir.¹⁹

Eski Türk devlet felsefesinde yönler çok önemli bir yer tutar. Devletin doğu tarafı kutsanan güneşin doğduğu taraf olduğu için kutsal sayılırdı. Bu anlayışa göre şekillenen Türk devlet sisteminde, Hun ve Göktürklerde de gördüğümüz gibi devlet iki bölgeye ayrılarak yönetilmekteydi. Bu sistemde devletin doğu kısmı her zaman devletin merkezi konumunda olmuştur. Ayrıca yön olarak doğu tarafı tanrıya daha yakın taraf olarak görülmekteydi.²⁰

Hükümdar otağının başka bir önemli misyonu da göksel dünya ile maddi dünyanın arasında bir bağ oluşturmasıdır. Türklerde mukaddes olan ailenin en temel sığınağı ve yine mukaddes sayılan göğü temsil etmesi yönleriyle hükümdarın otağı devletin, yeryüzünün ve evrenin ortak merkezi kabul edilmekteydi. Bu anlayışa uygun olarak, otağın kubbesinin ortasında hem ocak bacası olarak kullanılan hem de çeşitli ateş ayınlarının yapılabileceği bir delik bulunurdu. Bu baca aynı zamanda kutup yıldızının iz düşüm yeri veya göğün kapısı gibi düşünülmekteydi. Bu kapıdan tanrıya ve ruhlar dünyasına ulaşıldığına inanılırdı.²¹

Türk devlet felsefesinde kutup yıldızı çok önemli bir yer tutar. Dünyanın ve devletin bu yıldızın çevresinde döndüğüne inanılırdı. Ayrıca adına demir kazık denen yerle gök arasında bir bağ olduğu ve bu bağın yeri ve göğü birleştirdiği şeklinde bir anlayış vardı.²² Ayrıca Göktürk ve Uygur Kağanları ve onların soyundan gelenlerin göğe ait olduklarına ve öldükten sonra ruhlarının göğe yükselerek Gök Tanrıya veya onun mekânı olan kutup yıldızına vardıklarına inanılıyordu. Bu vesileyle bu ruhlar yücelerek göksel varlıklara karıştıkları düşünülmekteydi.²³

Türklerde devlet kurumunun kutsallığı görüşü aynı zamanda devletin toprağının da kutsiyetini beraberinde getirmiştir. Yine bu toprağın kutsallığı da

---

¹⁹ Esin, s.48-49; Ögel, Türklerde Devlet Anlayışı, s.49; Ögel, Türk Mitolojisi II, s.315-316; Fuzuli Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi I**, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2015, s.34-36.

²⁰ Ögel, Türk Mitolojisi I, s.299,303.

²¹ Esin, s.48-49; Ögel, Türk Mitolojisi II, s.203, 219.

²² Ögel, Türklerde Devlet Anlayışı, s.74.

²³ Esin, s.59.

aynı şekilde onu oluşturan yerlerin ve suların mukaddes sayılmasını sağlamıştır. Türk vatanını oluşturan toprak ve suyun Gök Tanrının emriyle Türkleri korumak gibi bir misyonu olduğuna inanılmaktaydı²⁴. Bu inancı ünlü Göktürk hükümdarı Bilge Kağan şöyle anlatır:

*“Yukarıda Türk Tanrısı, Türk’ün mukaddes yeri ve suyu şöyle demiş: Türk milleti yok olmasın diye, (Tanrı), benim babam İl-Teriş Kağan’ı ve annem İl Bilge Hatun’u göğün tepesinden tutup göğe götürmüş, yani Türk milletinin üzerine oturtmuş.”*²⁵

Eski Türk inancında göksel olaylardan sayılan şimşekler ve onların çıkardıkları ürkütücü sesler hükümdarlık simgelerindendi. Hükümdarın bayrakları yıldırımlara, nebet davulları ise gök gürlemesiyle özdeşleştirilmekteydi. Ayrıca şimşekler ordunun savaşta kılıçlarının parlamasına da benzetilirdi.²⁶

Batı Türkleri göğü yedi, Doğu Türkleri ise göğü dokuz kat olarak tasarlamaktaydılar.²⁷ Türk devlet felsefesinde, kozmolojik temelli yedi kat gök inancının da önemli bir yeri vardı.²⁸ Zira Türk devlet sisteminde dünyadaki hükümdarlık alanları bu yedi kat gök esasına göre bölünmüştür. Ayrıca her bölge ya da iklim bir renk ve gezegenle ilişkilendirilmiştir. Fuzuli Bayat’ın verdiği yedi iklim sınıflandırması şöyledir:

- 1- Birinci iklim Hind diyarıdır. Gezegeni Zuhâl (Satürn)’dür. Rengi karadır ve yedinci gökte bulunur.
- 2- İkinci iklim Çin diyarıdır. Gezegeni Müşteri (Jüpiter)’dir. Rengi kahve rengidir ve altıncı gökte yer alır.
- 3- Üçüncü iklim Türk diyarıdır. Gezegeni Merih (Mars)’tir. Rengi kırmızıdır ve beşinci gökte bulunur.

²⁴ Ögel, Türklerde Devlet Anlayışı, s.42-43.

²⁵ Ögel, Türklerde Devlet Anlayışı, s.44.

²⁶ Ögel, Türk Mitolojisi II, s.352.

²⁷ Ögel, Türk Mitolojisi II, s.204-205.

²⁸ Bayat, s.37.

4- Dördüncü iklim Horasan diyarıdır. Gezegeni Güneş'tir. Rengi sarı ve dördüncü gökte yer alır.

5- Beşinci iklim Maveraünnehir diyarıdır. Gezegeni Zühre (Venüs)'tür. Rengi yeşil ve üçüncü gökte bulunur.

6- Altıncı iklim Rum diyarıdır. Gezegeni Utarid (Merkür)'dir. Rengi mavi ve ikinci gökte yer alır.

7- Yedinci iklim Bulgar diyarıdır. Gezegeni Ay'dır. Rengi beyaz ve birinci gökte bulunur.²⁹

2. Eski Türklerde Ayınlar ve Törenlerin Devlet Anlayışıyla İlgili Bağlantıları

Türk Kozmolojisinin, Türk devlet felsefesine etkilerini gördüğümüz alanlardan biride hiç şüphesiz yapılan ayın ve törenlerdir. Eski Türkler tarafından yapılan en önemli ayınlar bir Güneş-Ay ayınlarıdır. Hükümdarlık simgeleri sayılan güneş ve ayın kutsanması şeklinde olan bu ayınlar bahar ve sonbahar ekinoksları dönemlerinde icra edilirdi. Güneş ayını başkent in doğusunda, ay ayını ise başkent in batısındaki bölgelerde yapılırdı. Ayınların içeriğinde kutsal sayılan güneş, ay ve çeşitli yıldızlar gibi göksel cisimler için kurbanlar kesilirdi. Ayla güneş in kavuştuğu anı simgeleyen Kün-Ay adlı bir kavram bulunmaktaydı. Bu kavramın Türk devlet felsefesinde çok önemli bir yeri vardır. Tahta çıkacak hükümdar gök ve yer in yanı sıra Kün-Ay'dan da kut alırdı. Böylece hükümdarlığının meşruiyetini sağlar ve ardından tahta çıkma törenine geçilirdi. Ünlü Hun hükümdarı Mao-tun (Mete)'un hükümdarlık alametlerinde güneş ve ayın yanında Kün-ay da betimlenmekteydi.³⁰

Türk devlet anlayışında önemli bir yeri olan hükümdarın göğe çıkma ayınları veya diğ er bir adıyla tahta çıkma törenlerinde hükümdara kurt başlı bayrak ve altından yapılmış bir hükümdar kağ nısı verilmekteydi. Tahta çıkma törenleriyle ile göğ ün katları arasında önemli bir bağ bulunmaktadır. Zira eski

---

²⁹ Bayat, s.37-38.

³⁰ Esin, s. 68,147-149;Çoruhlu, s.211.

Türk kozmoloji sistemine göre göğünbazen yedi, bazen de kutsal sayılan dokuz rakamına uygun olarak dokuz kattan oluştuğuna inanılırdı. Tahta çıkma töreninde hükümdar gök inancına göre bir keçeğe oturtularak, dokuz defa doğudan batıya döndürülürdü. Bahaddin Ögel'e göre bu dokuz kez döndürme geleneği, göğün katlarını aşır tanrıya varmak ve böylece hükümdar olmaya hak kazanmak gibi sembolik anlamlar taşır.³¹Törenin son kısmında Kağanın boğazı ipek bir bezle sıkılarak transa geçmesi sağlanır ve ona kaç yıl hüküm süreceği sorulurdu. Bu ritüelle birlikte tören sonlandırılırdı.³²

Türklerde bir diğer önemli ayinde Gök Ayinidir. Bu ayın Uluay adlı evrede ve Sin yıldızının göğün doruklarında olduğu zamanlarda yapılmaktaydı. Hükümdarında katıldığı ayinde göğü kutsamak için kurbanlar sunulmaktaydı. Özellikle Hun ve Göktürk dönemlerinde kutsal sayılan Ötüken yakınlarındaki dağa çıkılarak burada icra edilirdi. Yine bir diğer önemli ayin şeklide hükümdarında hazır bulunduğu ateş ayinleridir. Türkler de ateş kutsal sayılırdı. Genellikle ateş ayinlerinde alevler içerisinde bir sülüyetin belirerek gelecekle ilgili kehanetlerde bulunduğu inanılmaktaydı.³³

Eski Türklerde bu ayinlerin dışında birde ant içme törenleri yapılırdı. Bu törenler genellikle hükümdar ve önemli yöneticilerin bir göksel cismin üzerine ant içmeleri şeklinde icra edilirdi. Bu antlar genellikle sadakat amacıyla yapılmaktaydı.³⁴

3. Eski Türklerde Mitoloji Temelinde Devlet Anlayışı:

Türklerde eski devlet anlayışının temellendiği bir diğer alan mitolojidir. Bu aşamada karşımıza çıkan en önemli mitler kökenle ilgili olanlardır. Köken mitlerinde anlatılan kurt figürünün Türk devlet anlayışında önemli bir yeri bulunmaktadır. Türk mitolojisinde kutsal bir varlık sayılan kurdun yol gösterici, kötülüklerden koruyucu bir misyonu olduğu ve kurdun ruhani olarak bu amaca hizmet ettiği inancı eski Türk toplumunda kabul görmekteydi. İlk olarak

³¹ Esin, s. 149-150; Ögel, Türk Mitolojisi II, s.205-206; Bayat, s.37.

³² Esin, s. 150.

³³ Esin, s.58, 114, 118.

³⁴ Esin, s.128-129,132.

Hunlarla ilgili kaynaklarda anlatılan bu köken mitlerinin farklı türleri olmakla birlikte bu mitlerdeki ortak anlayış Türklerin kökenini kurttan türemiş olduğudur. Bu köken mitleri içerisinde en çok üzerinde durulan hiç şüphesizki Göktürklerinkidir. Göktürklerin kurucusu sayılan aşına ailesinin kökenlerinin elleri ve ayakları kesilip bataklığa atılan bir çocukla, bir dişi kurdun çiftleşmesinden doğan on çocuktan birinden türediği anlatılır. Bu türeyiş efsanesinin yine Göktürk menşeli bir başka versiyonunda ise kurdun dört çocuk doğurduğu ve çocuklardan en büyüğünün adının Türk olduğu anlatılır. Türk'ün on çocuğu olur ve bu çocuklardan her biri bir boya atalık eder. Özellikle köken mitlerinde geçen kurt motifinin Türkler için ne kadar önemli olduğunu, devlet sancaklarındaki kurt başı figürlerinden anlamaktayız.³⁵

Eski Türk devlet felsefesini etkileyen bir diğer önemli mit ise Oğuz Kağan destanıdır. Çok farklı dönemlerde, farklı çeşitleri bulunan bu destanın baş aktörü Oğuz Kağandır. Oğuz Kağanla ilgili mitlere baktığımızda ilk karşımıza çıkan Türklerin devlet misyonuna uygun olarak, evrensel yada cihan devleti anlayışının baş aktör olduğudur. Zira bu destanda Oğuz Kağan kurulan Türk Cihan Devleti'nin ilk hükümdarı olarak betimlenmektedir.³⁶

Oğuz Kağan destanında eski Türk devlet felsefesiyle ilgili bir diğer yönü de yaptığı iki evliliklerdir. Oğuz Kağan'ın biri gök, diğeri de yeri temsil eden iki kızla evlenmiştir. Göğü temsil eden kızıdan Gün, Ay, Yıldız ve yeri temsil eden kızıdan Dağ, Gök, Deniz adlı altı oğlu olmuştur. Burada oğullarının isimlerinden de anlaşıldığı gibi yer-gök düalizminin etkileri ve yer-gök kutsallığının izleri görülmektedir.³⁷

Oğuz Kağan destanının bir diğer önemli hususu Türklerde kutsal sayılan ve daha önce gördüğümüz köken mitlerinin baş aktörü olan kurdun burada da karşımıza çıkmasıdır. Eski Türk inancındaki kurdun tanrı tarafından Türklere yardıma görevlendirilme misyonu Oğuz Kağan destanında da bulunmaktadır. Kurt burada devletin koruyucusu ve Oğuz Kağan'ın yol

³⁵ Ögel, Türk Mitolojisi II, s.144; Bayat, s.165-166, 170; Ögel, Türk Mitolojisi I, s.27,30-31; Ahmet Taşağıl, **Gök-Türkler I-II-II**, TTKYayımları, Ankara, 2012, s.10-11; Durmuş, s.362-363, 367.

³⁶ Bayat, s.189.

³⁷ Ögel, Türk Mitolojisi I, s.157-158; Bayat, s.190-191.

göstericisi konumundadır. Fuzuli Bayat'a göre Türk mitolojisinde Oğuz Kağan ve kurdun birbirini tamamlayan ikili misyonları vardı. Bu misyona göre kurt yol gösterici, Oğuz Kağan ise devleti kuran ve dünyaya hâkimolan kişidir.³⁸

Sonuç

Sonuç olarak baktığımızda Türk devlet anlayışının kozmik ve mitolojik temellerinin önemli olduğunu söyleyebiliriz. Bu temeller Türk devlet geleneğine büyük oranda derinlik ve zenginlik sağlamıştır. Türklerin evren-dünya-devlet denkleminde bakış açılarının belli bir düzende ve tutarlılık içerisinde olduğunu görürüz. Ayrıca Gök Tanrı inancında yer alan yer-gök düalizmi bağlamında oluşturdukları kozmik ve mitolojik anlayış, Türk devlet sistemi temelinde somutlaştırılmıştır. Zira eski Türklerde devlet kurumunun kutsal kökleri hiç şüphesiz tanrıdan kaynaklanmaktaydı. Tüm kozmik ve mitolojik sistem bu şekilde kurgulanmıştır. Bu kurgusal sistem içersin de Türk devletlerinin rolü yeryüzünde tanrıdan kaynaklandıkları ilahi görev kavramı bağlamında, düzen sağlamak ve tüm insanları içine alan bir cihan devleti oluşturmaktı. Bu maksatla düşünsel temellerden yola çıkarak somut temeller üstüne inşa edilen Türk devlet felsefesi, Türklere günümüze kadar etkilerini sürdüren ve süreklilik arz eden bir yönetim sisteminin yapı taşlarını oluşturmuştur. Bunun yegâne örneklerini de çağlar boyunca defalarca cihan devleti olabilme başarısını gösteren Türklerin kadim tarihinde bulabiliriz.

Kaynaklar

Abdülkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler I, II**, TTKYayınları, Ankara, 1998.

Ahmet Taşağıl, **Gök Türkler I**, TTK Yayınları, Ankara, 1995.

Ahmet Taşağıl, **Gök Türkler II**, TTK Yayınları, Ankara, 1999.

Ahmet Taşağıl, **Gök-Türkler I-II-II**, TTK Yayınları, Ankara, 2012.

---

³⁸ Bayat, s.170,190.

Bahaeddin Ögel, **Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi, I, II**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1981.

Bahaeddin Ögel, **Türklerde Devlet Anlayışı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.

Bahaddin Ögel, **Türk Mitolojisi I**, TTK Yayınları, Ankara, 2014.

Bahaddin Ögel, **Türk Mitolojisi II**, TTK Yayınları, Ankara, 2014.

Bahaddin Ögel, **Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I**, TTK Yayınları, Ankara, 2015.

Bahaddin Ögel, **Türklerde Devlet Anlayışı**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016.

Emel Esin, **Türk Kozmolojisine Giriş**, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2001.

Eski T'ang Tarihi (ChiuT'ang-Shu, Çin Kaynaklarında Türkler), Terc: İsenbike Togan, Gülnar Kara, Cahide Baysal, TTK Yayınları, Ankara, 2006.

Fuzuli Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi I**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2015.

Han Hanedanlığı Tarihi (Hsiung- Nu (Hun) Monografisi), Terc: Ayşe Onat, Sema Orsoy, Konuralp Ercilasun, TTK Yayınları, Ankara, 2004.

İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, İstanbul 2000.

İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011.

İlhami Durmuş, **Türk Kültürüne Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2016.

J. M. De Groot ve G. A. Asena, **Hunlar ve Türkistan**, Pan Yayınları, İstanbul, 2011.

L. N. Gumilev, **Hunlar**, Terc: D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2002.

M. Fahrettin Kırzioğlu, **“Eski Türklerde ve Oğuz Türkmenlerde İkili-Dörtlü-Altılı-Onikili-Yirmidörtlü Düzen”**, Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985, s.341- 355.

Masao Mori, **“Kuzey Asya’daki Bozkır Devletlerinin Teşkilâtı”**, İst. Ün. Ed. Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi, 9, 1978, s.209-226.

Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2003.

Osman Turan, **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi I-II**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1994.

Salim Koca, **Türk Kültürünün Temelleri II**, Ankara, 2003.

WolframEberhard, **Çin Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 1995

Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2011.

Zeki Velidî Togan, **Oğuz Destanı**, İstanbul, 1972.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bb044908604c7.91227777.